

Кацярына Півавар

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава (Беларусь)

e-mail: mrs.pivavar@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1760-3695>

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен: рэпрэзентацыя ў лінгвакультуралагічным слоўніку

Рэзюмэ

У даследаванні прадстаўлены слоўнікавыя артыкулы падрыхтаванага аўтарам дадзенай працы да друку выдання “Краіна Беларусь: Лінгвакультуралагічны слоўнік”, у якіх беларуская мова выступае як нацыянальна-культурны феномен. Мэта даследавання – абгрунтаваць неабходнасць уключэння ў рэестр лінгвакультуралагічнага слоўніка артыкулаў, прысвечаных апісанню асаблівасцяў беларускай мовы. Слоўнік павінен стаць не проста лінгвістычным выданнем, а таксама сродкам адлюстравання і спасціжэння культуры грамадства, яго нацыянальнай унікальнасці, накіраваным на прадстаўленне чытачу інфармацыі пра адметнасці беларускай мовы і культуры. Задача стваральніка слоўніка заключаецца ў тым, каб адлюстраваць мову, якая з’яўляецца выразнікам той культуры, у якой яна існуе.

Ключавыя словы: беларуская мова, лінгвакультуралогія, лексікаграфія, слоўнік новага тыпу, лінгвакультуралагічны слоўнік.

Abstract

Belarusian Language as a National and Cultural Phenomenon: Representation in the Linguistic and Cultural Dictionary

In this study, the author presented the dictionary entries of the reference book “Country Belarus:

Linguistic and Cultural Dictionary” prepared for publication, in which the Belarusian language is presented as a national-cultural phenomenon. The purpose of the study is to prove the need to include articles on the description of the Belarusian language in the register of the linguistic and cultural dictionary. The dictionary should become not just a linguistic publication, but also a means of reflecting the culture of society, national uniqueness, aimed at providing the reader with information about the peculiarities of the Belarusian language and culture. The task of the dictionary creator is to reflect the language that expresses the culture in which it exists.

Keywords: Belarusian Language, Linguistic and Cultural Studies, Lexicography, a New Type of Dictionary, Linguistic and Cultural Dictionary.

Роля слоўніка ў сучасным свеце відавочная і бяспрэчная. Слоўнік стаў не проста лінгвістычным выданнем, а кнігай, накіраванай на прадстаўленне чытачу інфармацыі пра свет і розныя культуры. Неабходна адзначыць, што назіраецца развіццё такіх падыходаў да стварэння слоўнікаў, пры якіх акцэнт робіцца на суадносіны мовы і культуры. Такім чынам,

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

лексікаграфічнае выданне выступае сродкам адлюстравання і спасціжэння культуры грамадства, яго нацыянальнай унікальнасці. Трэба адзначыць, што ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве выдадзены шэраг лінгвакультуралагічных слоўнікаў-даведнікаў, прысвечаных мове і культуры розных краін (Расіі [Лінгвокультурологический словарь 2007; Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь 2004], Украіны [Жайворонок 2006; Данилюк 2004]). Таму стварэнне грунтоўнага слоўніка дадзенага тыпу на беларускай глебе – важная задача для беларускай лінгвістыкі.

Мэта даследавання – абгрунтаваць неабходнасць уключэння і даць прыкладнае апісанне ў рэестр беларускага лінгвакультуралагічнага слоўніка артыкулаў, прысвечаных прэзентацыі асаблівасцяў беларускай мовы. У лінгвакультуралагічны слоўнік павінны быць уключаны тыя адзінкі мовы, якія валодаюць культурным фонам, г.зн. некаторым наборам дадатковых звестак і асацыяцый, звязаных з нацыянальнай гісторыяй і культурай, вядомых усім беларусам: словазлучэнні, якія называюць факты і з’явы прыроды, нацыянальнай гісторыі і культуры; уласныя імёны: тапонімы, антрапонімы (імёны рэальных людзей – гістарычных асоб, дзяржаўных дзеячаў, вучоных, пісьменнікаў; імёны міфічных персанажаў, фальклорных і літаратурных); назвы агульнавядомых літаратурных твораў, творы музыкі, тэатра, кіно.

На працягу некалькіх год намі вядзецца праца па ўкладанні беларускага лінгвакультуралагічнага слоўніка. Пры яго складанні мы абапіраліся на шматлікія крыніцы – гістарычныя і этнаграфічныя; зрабілі падрабязны аналіз беларускамоўных публіцыстычных і мастацкіх твораў. Артыкул падрыхтаванага лінгвакультуралагічнага слоўніка мае наступную структуру: загаловае слова з указаннем граматычных і стылістычных характарыстык, варыянтаў найменавання; тлумачэнне лексічнага значэння і паходжання слова; энцыклапедычная даведка, якая змяшчае інфармацыю пра месца і значэнне дадзенай рэаліі ў гісторыі і культуры Беларусі. У верасні 2021 года ў выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя” ў серыі “Вялікая энцыклапедыя маленькага прафесара” выйшла кніга “Традыцыйная культу-

ра і побыт беларусаў”, падрыхтаваная аўтарам дадзенай публікацыі ў суаўтарстве з Г.А. Арцямёнкам. Структура прадстаўлена наступнымі раздзеламі: “Традыцыйны побыт беларусаў”, “Свет беларускай прыроды”, “Матчына мова”, “Святочныя традыцыі беларусаў”. Слоўнікавы артыкул уключае загалоўнае слова, варыянты наймення ў дыялектах беларускай мовы; тлумачэнне лексічнага значэння і паходжання слова; энцыклапедычныя даведкі, якая змяшчае інфармацыю пра месца і значэнне дадзенай рэаліі ў гісторыі і культуры Беларусі. У раздзеле *Матчына мова* ў артыкулах *апостраф* [Півавар К., Арцямёнак Г. 2021: 103-104], *Літарпа “у”* [idiem: 111-112], асвятляюцца асаблівасці графічнай сістэмы беларускай мовы, фанетыкі – у артыкулах *аканне* [idiem: 102-103], *дзеканне* [idiem: 104-105] граматыкі – у артыкуле *клічны склон* [idiem: 108-109].

Важным фактам развіцця беларускай мовы з’яўляецца наяўнасць пісьмовых помнікаў, створаных у трох графічных варыянтах: лацінкай [idiem: 109-111], кірыліцай [idiem: 105-106], арабскай вяззю (артыкул *кітабь*) [idiem: 106-108].

Звернемся да матэрыялу, які падрыхтаваны для рознабаковага апісання беларускай мовы як нацыянальна-культурнага феномена ў лінгвакультуралагічным слоўніку, аднак не ўвайшоў у дадзенае выданне, якое арыентавана найперш на чытача малодшага і сярэдняга ўзросту.

Факты гістарычнага развіцця беларускай мовы часта з’яўляюцца вядомымі толькі спецыялістам-філолагам, бо гістарычныя дысцыпліны ўваходзяць у абавязковыя дысцыпліны, якія выкладаюцца на філалагічных факультэтах, а ў школьным курсе звесткі пра гісторыю развіцця беларускай мовы пададзены фрагментарна. Разам з тым, рэпрэзентацыя асноўных фактаў гістарычнага развіцця беларускай мовы ў даступнай і зямальнай форме – адна з задач складальнікаў лінгвакультуралагічнага слоўніка. Гэта дазволіць павысіць агульны культурны ўзровень чытачоў, супрацьстаяць ілжывай інфармацыі пра гістарычнае развіццё і функцыянаванне беларускай мовы, якая часам сустракаецца ў сёйве. У рэестр слоўніка мы прапануем наступныя артыкулы: *беласцяныя*

Кацярына Півавар

граматы, беларусізацыя, Наша ніва. У артыкулах Вялікае Княства Літоўскае, Рэч Паспалітая, БССР прапануем змясціць кароткія звесткі пра функцыянаванне беларускай мовы ў розныя гістарычныя перыяды. Прывядзём прыкладныя слоўніковыя артыкулы:

берасцяныя граматы – афіцыйныя і прыватныя пісьмовыя дакументы, якія здаўна ставараліся на старажытнарускай, пазней на старабеларускай глебе і функцыянавалі як помнікі дзелавой літаратуры. У залежнасці ад зместу і службовага прызначэння граматы былі дагаворныя, прывілейныя, дароўныя, духоўныя, купчыя, ахоўныя, укладныя, даравальныя, устаўныя і інш., а таксама дазволы. На тэрыторыі Беларусі на дадзены момант знойдзена 3 берасцяныя граматы: першая з іх – у Віцебску (атрымала назву “Ад Сцяпана к Няжылу”) – знойдзена ў 1959 г. на плошчы Свабоды ў цэнтры горада), яшчэ дзве – на Замкавай гары ў г. Мсціславе (знойдзены ў 1980 і ў 2014 г.). Берасцяныя граматы сведчаць, што на нашых землях пісьменнымі былі не толькі багатыя людзі і духоўнікі, але і “сярэдні” клас.

беларусізацыя – палітыка Кампартыі і ўрада БССР у 1920 – пачатку 1930-х гадоў, накіраваная на заканадаўчае замацаванне за беларускай мовай функцыі дзяржаўнай мовы (перавод на беларускую мову дзейнасці дзяржаўных, партыйных і грамадскіх устаноў і іх справаводства), пераход на беларускую мову навучання і выхавання ў большасці школ, устаноў вышэйшай і сярэдняй прафесійнай адукацыі, узрастанне ролі беларускай мовы ў галіне культуры, друку, сацыяльна-бытавога абслугоўвання, армейскай службы, дзяржаўнай і кааператыўнай дзейнасці пры адначасовай гарантыі іншым народам Беларусі права на карыстанне іх роднай мовай ва ўсіх сферах грамадска-палітычнага, эканамічнага і культурнага жыцця. Ініцыятарамі беларусізацыі былі творчая і навуковая інтэлігенцыя (Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гартны, М. Гарэцкі, У. Ігнатоўскі), тагачасныя кіраўнікі ЦВК і СНК БССР (А. Чарвякоў, Я. Адамовіч і інш.).

Абавязковым у артыкуле з’яўляецца інфармацыя пра функцыянаванне лексемы ў сучасным маўленні: “у сучасным публіцыстычным дыскурсе выкарыстоўваюцца тэрміны

мяккая беларусізацыя і паўзучая беларусізацыя пры ўказанні фактаў пераходу брэндаў на беларускую мову, стварэння рэкламы на роднай мове, папярэння выкарыстання беларускай мовы ў якой-небудзь сферы”.

Ускосныя звесткі пра фарміраванне беларускай мовы згадваюцца ў артыкуле “балты”:

балты – група старажытных індаеўрапейскіх плямён, якія гаварылі на балцкіх мовах. Як адзначае В.У. Мартынаў, пытанне аб паходжанні беларускай мовы цесна звязана з балта-славянскай праблемай. Уся тэрыторыя Беларусі, апрача часткі Брэсцкай вобласці паміж Ясельдай і Прыпяццю, характарызуецца гідранімікай балцкага паходжання. Гэта значыць, што абсалютная большасць назваў рэк і вадаёмаў створана на аснове балцкіх моўных правіл (больш за 1000 назваў рэк, як мяркуюць гідранімісты, паводле паходжання балцкія): Доўжа, Дрыса, Обаль і г.д. Усё гэта сведчыць, што на асноўнай тэрыторыі краіны, да таго як сюды прыйшлі славяне, быў распаўсюджаны нейкі ўсходнебалцкі дыялект, які пасля VIII ст. н.э. паступова быў выцеснены ўсходнеславянскім.

У прадстаўленні гістарычнага развіцця мовы важнае месца займаюць імёны славытых беларускіх лінгвістаў. Паўстае пытанне, звесткі пра якіх мовазнаўцаў варта змяшчаць у слоўніку. Для гэтага выпрацаваны наступныя крытэрыі: імя навукоўцы замацавана ў сучасным дыскурсе (у назвах вуліц, пастаяннае ўзнаўленне ў перыядычным друку, правядзенне канферэнцый у гонар даследчыка, імя лінгвіста стала асновай утварэння іншых лексем, наяўнасць устойлівых перыфразаў, напрыклад, Я. Карскі – “бацька беларускай філалогіі”). Па гэтых крытэрыях намі ўключаны імёны наступных славытых мовазнаўцаў – Я. Карскага, Б. Тарашкевіча. У артыкулах прыводзяцца спіслы біяграфічныя звесткі, пералічваюцца асноўныя лінгвістычныя працы, акрэсліваецца іх важнасць для станаўлення і развіцця беларускай мовы. Прыводзяцца звесткі пра шанаванне памяці лінгвістаў (правядзенне канферэнцый да юбілейных дат, называнне вуліц, наяўнасць помнікаў і мемарыяльных дошак і г.д.).

Як кожная развітая нацыянальная мова, беларуская складаецца з дзвюх формаў – літа-

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

ратурнай і дыялектнай. Дыялекты беларускай мовы прадстаўлены паўночна-ўсходнім і паўднёва-заходнім, пра якія варта падаць інфармацыю спіслай і даступна:

паўднёва-заходні дыялект – адно з буйных тэрытарыяльных аб’яднанняў мясцовых гаворак у складзе асноўнага масіву гаворак беларускай дыялектнай мовы. Гэта гаворкі заходняй і цэнтральнай (на поўдзень ад Мінска) частак Беларусі, уключаючы ўсходнюю частку Палесся. Паўднёва-заходні дыялект размяжоўваецца на поўначы з сярэднебеларускай групай гаворак прыблізна па лініі Воранава – Дзяржынск – Бабруйск – Рэчыца. Паўднёва-заходняму дыялекту, асабліва слускай і заходняй групе, належыць важная роля ў фарміраванні і развіцці сучаснай беларускай літаратурнай мовы. На асаблівасці гаворак паўднёва-заходняга дыялекту абапіраліся ў сваёй творчасці Я. Чачот (Навагрудчына), А. Абуховіч (Случчына), Цётка (Гродзеншчына) і інш. На мове, блізкай да гаворак заходняй групы, звяртаўся да народа ў сваіх публіцыстычных творах К. Каліноўскі. У XX ст. дзякуючы творчасці многіх пісьмнікаў-выхадцаў з паўднёва-заходняй часткі Беларусі (К. Чорны, К. Крапіва, П. Глебка, І. Мележ, Я. Брыль і інш.) роля гэтых гаворак у выпрацоўцы норм літаратурнай мовы, у развіцці і ўзбагачэнні яе слоўніка робіцца вызначальнай. Роля гэтых гаворак у выпрацоўцы нормаў літаратурнай мовы, у развіцці і ўзбагачэнні яе слоўніка робіцца вызначальнай.

паўночна-ўсходні дыялект – адно з буйных тэрытарыяльных аб’яднанняў мясцовых гаворак у складзе асноўнага масіву гаворак беларускай дыялектнай мовы. Гэта гаворкі паўночнай і ўсходняй частак краіны, прыблізна на поўнач ад лініі Мядзел – Барысаў – Быхаў – Чачэрск. У галіне фанетыкі мясцовым гаворкам характэрна дысімільнае аканне і яканне ([в’да], [тр’ва], [з’ім’а], але [вадз’э], [трав’э], [з’амл’э]); мяккі і цвёрды зычныя гукі [р] і [р’] і інш. Паводле групоўкі гаворак на падставе «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» паўночна-ўсходні дыялект складаюць тры групы гаворак: паўночная, віцебска-магілёўская і полацкая. Паўночна-ўсходні дыялект з’яўляецца спадкаемцам старажытнага ўсходнеславянскага племяннага дыялекту смаленска-полацкіх

крывічоў і вынікам яго структурнага змянення. Пры гэтым адбылася яго пэўная адаптацыя да мясцовых балцкіх дыялектных папярэднікаў пры іх асіміляцыі, а таксама і ўзаемадзеянне з гаворкамі паўднёва-заходняга беларускага дыялекту. На асаблівасці гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту абапіраліся ў сваёй літаратурнай творчасці Ф. Багушэвіч, А. Гурыновіч, А. Ельскі, Я. Купала, Ядвігін Ш, З. Бядуля і інш.

Маўленчы этыкет – сістэма ўстойлівых формул зносін, прынятых у грамадстве, якія выкарыстоўваюцца ў тыповых камунікатыўных сітуацыях. Маўленчы этыкет выступае як форма выражэння ветлівасці, паважлівага, добразычлівага стаўлення да суб’екта. Этыкетнае маўленне з’яўляецца неад’емным складнікам нацыянальнай культуры. У маўленчым этыкеце кожнага народа праяўляецца яго нацыянальная спецыфіка, адметнасць ладу жыцця, менталітэту, звычаі і традыцыі. Веданне маўленчага этыкету вельмі важнае пры наладжванні паспяховай камунікацыі, пры вывучэнні мовы як замежнай формулы этыкету засвойваюцца найперш, таму ў лінгвакраіназнаўчы слоўнік уключаны цэлы шэраг дадзеных адзінак.

У раздзеле *Маўленчы этыкет* вышэйзгаданага даведніка “Традыцыйная культура і побыт беларусаў” змешчаны наступныя артыкулы мовазнаўчай тэматыкі: *дзякуй* [idiem: 116-117], *калі ласка* [idiem: 120-121] (у якіх акцэнтацыя ўвага на функцыянаванне лексем у гісторыі і сучасным маўленні, мастацкіх творах); *імя* [idiem: 118-119], *прозвішча* [idiem: 123-124] (як рэпрэзэнтантаў нацыянальнай адметнасці іменаслову беларусаў), *прыказка* [idiem: 124], *прымаўка* [idiem: 125], *прыпеўка* [idiem: 126], *фальклор* [idiem: 127-128] (у якіх у спіслай форме паказваецца адметнасць малых фальклорных жанраў як выразнікаў нацыянальных аксіялагічных і светапоглядных устаноў беларусаў).

Асаблівасцю лінгвакультуралагічнага слоўніка з’яўляецца арыентацыя на сучаснага чытача і сучасную моўную практыку. Улічваючы гэта, неабходна асвятляць пытанні моўнай інтэрферэнцыі, суіснавання дзвюх правапісных сістэм беларускай мовы. Сітуацыя беларуска-рускага білінгвізму прыводзіць да міжмоўнай інтэрферэнцыі, якая ў побытавым маўленні атрымала назву *трасянка*.

Кацярына Півавэр

трасянка (іншыя назвы: беларуска-руское змяшанае маўленне) – гібрыд беларускай літаратурнай мовы, а таксама яе розных тэрытарыяльных і сацыяльных разнавіднасцяў і рускай мовы. Першапачатковае значэнне слова трасянка абазначае перамяшанае сена і салому. Сваё новае значэнне – сумесь рускай і беларускай моў – слова атрымала прыблізна ў канцы 1980-х, калі з’явіліся публікацыі, прысвечаныя стану беларускай мовы ў савецкі перыяд. Існуе распаўсюджанае меркаванне, што выкарыстанне беларуска-рускай змяшанай мовы з’яўляецца паказчыкам нізкага ўзроўню адукацыі і недастатковага валодання рускай або беларускай літаратурнымі мовамі. Адсюль негатыўная канатацыя лексемы “трасянка”, для абазначэння якой ў лінгвістыцы існуе тэрмін “беларуска-руское змяшанае маўленне”. На тэрыторыі Беларусі двухмоўе існавала здаўна, хоць яго характар і састаўныя кампаненты мяняліся. Ужо ў перыяд Вялікага Княства Літоўскага (XIII–XVIII ст.) існавала беларуска-царкоўнаславянскае пісьмовае і вуснае двухмоўе. З пашырэннем на тэрыторыі Беларусі польскай мовы (пасля аб’яднання ВКЛ з Польскім каралеўствам – утварэннем Рэчы Паспалітай) пачало складвацца беларуска-польскае двухмоўе. Пазней, калі пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795 гг.) беларускія землі адышлі да Расійскай імперыі і функцыі афіцыйнай мовы стала выконваць руская мова, шырока развіваецца беларуска-руское двухмоўе. У раёнах сумеснага пражывання беларусаў з іншымі народамі фарміравалася беларуска-літоўскае, беларуска-латышскае, беларуска-яўрэйскае і г.д. двухмоўе. Сучасная моўная сітуацыя на Беларусі характарызуецца суіснаваннем і выкарыстаннем беларускай і рускай моў і вызначаецца як незбалансаванае беларуска-руское двухмоўе. Трасянка можа з’яўляцца стылістычным прыёмам, выкарыстоўваецца ў сучасных музыкальных праектах, літаратурных творах.

Не павінны застацца без увагі сучасныя моўныя працэсы. Безумоўна, для неабзванага чыгача незразумелым можа быць існаванне дзвюх нормаў беларускага правапісу, якія існуюць, напрыклад, у інтэрнэт-камунікацыі. Для гэтага ў слоўніку ўключаны артыкулы “наркамаўка”, “тарашкевіца”:

наркамаўка (першапачаткова – наркоммаўка) – назва акадэмічнай нормы правапісу беларускай мовы. Слова паходзіць ад “народны камісарыят” – установы, якая прымала рэформу граматыкі беларускай мовы ў 1933 г. Тэрмін адсутнічае ў сучаснай акадэмічнай лінгвістычнай тэрміналогіі, аднак зручны для размежавання дзвюх нормаў правапісу – тарашкевіцы і афіцыйнай (“наркамаўкі”). У некаторых публікацыях лексема наркамаўка можа быць апэрацыйнай, з адмоўнай канатацыяй “зрусіфікаванай, ідэалагізаванай”.

тарашкевіца (іншыя назвы: класічны (клясычны) варыянт, дарэформенны варыянт, першы ўнармаваны правапіс беларускай мовы) – назва нормы беларускай мовы, заснаваная на правапіснай традыцыі, выкладзенай у “Беларускай граматыцы для школ” Б. Тарашкевіча (адсюль і назва). Ужываецца паралельна з афіцыйна замацаванай правапіснай нормай (“наркамаўкай”), якая прыйшла на змену тарашкевіцы ў 1933 г. Адрозненні паміж абодвума стандартамі ахопліваюць амаль усе моўныя ўзроўні (за выключэннем фаналагічнага). На ўзроўні фанетыкі тарашкевіца вылучаецца мяккім [л’], звонкім [з] замест [с] (*філязофія* – *філасофія*); [т] замест [ф] (*катэдра* – *кафедра*) і інш. У галіне правапісу ў тарашкевіцкім варыянце пашыраецца фанетычны прынцып напісання, адлюстроўваецца на пісьме асіміляцыйная мяккасць: *ня быў*; *сьнег*, *насенне*. Многія лінгвісты выказваюць меркаванне, што арфаэпічна-пісьмовая практыка беларускай мовы пач. XX ст. складалася пад моцным польскім уплывам і не адпавядае сучаснай маўленчай практыцы. Тарашкевіцай карысталася беларуская эміграцыя. У 1988 г. з’явіўся адкрыты ліст “Рэпрэсаваны правапіс” (ЛіМ), у якім у абарону тарашкевіцы выступілі знакамітыя літаратары В. Быкаў, А. Сыс, У. Арлоў, А. Глобус і інш. Рымска-каталіцкі касцёл ў Беларусі ў 1990-х гг. прытрымліваўся тарашкевіцкага правапісу пры выданні рэлігійнай літаратуры. Сёння тарашкевіца выкарыстоўваецца некаторымі сродкамі масавай інфармацыі, пры выданні твораў мастацкай літаратуры, слоўнікаў і г.д. Акадэмік НАН Беларусі А. Лукашанец адзначаў, што тарашкевіца з’яўляецца беларускай гістарычнай культурнай, духоўнай традыцыяй. Прыводзяцца і іншыя азначэнні тарашкевіцы: тэрыторыя

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

пурызму, “белая костка”, масток да лацінкі (С. Дубавец).

Завершым апісанне беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным слоўніку прыкладам слоўнікавага артыкула, прысвечанага менавіта беларускай мове. Глустым выдзяленнем і зорачкай (*) пазначаны словы, якія з’яўляюцца загалоўнымі для асобных артыкулаў слоўніка. Такая падача матэрыялу дапаможа чытачу больш эфектыўна выкарыстаць выданне:

Беларуская мова – нацыянальная мова беларусаў, уваходзіць у індаеўрапейскую моўную сям’ю, славянскую групу, усходнеславянскую падгрупу. Пашырана ў асноўным у **Беларусі***. Распаўсюджана таксама і ў іншых краінах, галоўным чынам у Польшчы, Украіне і Расіі. Беларуская мова мае шмат агульных граматычных і лексічных уласцівасцяў з іншымі ўсходнеславянскімі мовамі. Алфавіт сучаснай літаратурнай мовы створаны на аснове кірыліцы, хаця ў гісторыі развіцця мовы выкарыстоўваліся лацінскі (гл. **лацінка***) і арабскі прыфты (гл. **кітабы***). Беларуская мова з’яўляецца старажытнапісьменнай, бо гісторыя беларускага пісьменства налічвае не менш за 10 стагоддзяў. Мова беларускага народа пачала складацца ў XIV—XVI стагоддзях у **Вялікім Княстве Літоўскім***, і была канчаткова сфармулявана ў канцы XIX—XX стагоддзяў. Згодна з этнаграфічнымі даследаваннямі на Міншчыне яшчэ ў 1886 годзе мяшчане называлі беларускую мову літоўскай. Гістарычна навукоўцы падзяляюць беларускую мову на два асноўныя дыялекты, **паўночна-ўсходні*** і **паўднёва-заходні***, размежаваныя сярэднебеларускімі гаворкамі. Розныя варыянты адрозніваюцца характарам акання, наяўнасцю мяккага [р], дыфтонгаў, дзекання і цекання і г. д. Таксама існуюць змешаныя гаворкі па суседстве з украінскімі, паўночна- і паўднёварускімі. Сучасная сітуацыя незбалансаванага беларуска-рускага білінгвізму адлюстравалася ў наступным жарце: *беларусы так берагуць сваю родную мову, што нават не выкарыстоўваюць яе*. Роля беларускай мовы ў павышэнні нацыянальнай самасвядомасці беларускага грамадства і фарміраванні яго духоўнасці відавочная, такім чынам, актуалізуецца сімвалічная функцыя беларускай мовы. У навуковым і публіцыстычным дыскур-

сах беларуская мова мае наступныя значэнні: гарант гуманітарнай бяспекі дзяржавы; адзін з атрыбутаў нацыянальнай адметнасці; фактар самасвядомасці; найважнейшы элемент культуры; гарант **незалежнасці***.

Заклучэнне. Агульнавядомы факт, што менавіта ў мове найбольш поўна адлюстраваны ўмовы жыцця, гаспадарчай і культурнай дзейнасці народа, якому яна належыць. Беларуская мова з часу свайго ўзнікнення з’яўляецца часткай і найважнейшым сродкам стварэння духоўнай культуры беларусаў. У ёй найбольш поўна (найперш на лексічным узроўні) адлюстраваны асаблівасці жыцця, гаспадарчай і культурнай дзейнасці беларускага этнасу. Беларуская мова – частка духоўнай культуры, нематэрыяльнай спадчыны, важны інструмент у захаванні і перадачы ведаў пра народ, яго гісторыю і культуру, а таму інфармацыя пра адметнасці нацыянальнай мовы (фанетычныя, графічныя, граматычныя), фарміраванне і гісторыю развіцця мовы, формы яе сучаснага ўжывання, традыцыйны маўленчы этыкет маюць вялікае значэнне ў структуры лінгвакультуралагічнага слоўніка.

Літаратура

- Данилюк Н., 2004, Украіна в словах: мовокраїнознавчий словник-довідник, Київ [Daniluk N., 2004, Ukraina v slovah: movokraïnoznavčijislovnik-dovidnik, Kiïv].
- Жайворонко В., 2006, Знаки української етнокulturи. Словник-довідник, Київ [Zajvoronok V., 2006, Znaki ukraïns'koï etnokul'turi. Slovnik-dovidnik, Kiïv].
- Пивавар К., Арцямёнак Г., 2021, Традыцыйная культура і побыт беларусаў, Мінск [Pivavar K., Arcâmënak G., 2021, Tradycyjnaâ kul'tura i pobyt belarusau, Minsk].
- Прохоров Ю. (ред.), 2007, Россия. Большой лингвострановедческий словарь, Москва [Prohorov Ū. (red.), 2007, Rossiâ. Bol'soj lingvostranovedčeskij slovar', Moskva].
- Брилева И., Гудков Д., Захаренко И., Красных В., 2004, Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь, Москва [Brileva I., Gudkov D., Zaharenko I., Krasnyh V., 2004, Russkoe kul'turnoe prostranstvo. Lingvokul'turologičeskij slovar', Moskva].